

GOVOR IZMEĐU REČENICE I SADRŽAJA: OPASKE O SEMANTICI (NE)UPRAVNOGA

Dožudić, Dušan

Source / Izvornik: **Od dvojbe do razdvojbe: Zbornik radova u čast profesorici Branki Tafri, 2018, 45 - 64**

Book chapter / Poglavlje u knjizi

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:261:998373>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Od dvojbe do razdvojbe
Zbornik radova u čast profesorici Branki Tafri

Od dvojbe do razdvojbe. Zbornik radova u čast profesorici Branki Tafri

Nakladnik

Ibis grafika, Zagreb

Za nakladnika

Saša Krnic

Uredili

Petra Košutar

Mislav Kovačić

Recezent

Milica Gačić

Ljiljana Marks

Bernardina Petrović

Mateo Žagar

Prijevod sažetaka

Lucia Miškulin Saletović

Adrian Beljo

Kazalo imena

Lidija Bogović

Grafičko oblikovanje

Banian ITC. d.o.o.

Tisak

Denona, Zagreb

ISBN 978-953-7997-33-5

CIP zapis dostupan je u računalnom katalogu

Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu

pod brojem 000998869.

Knjiga je tiskana u lipnju 2018. godine.

Knjiga je tiskana uz potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja RH.

OD DVOJBE DO RAZDVOJBE

Zbornik radova u čast profesorici Branki Tafri

Uredili
Petra Košutar
Mislav Kovačić

Zagreb, 2018.

GOVOR IZMEĐU REČENICE I SADRŽAJA: OPASKE O SEMANTICI (NE)UPRAVNOGA¹

*Rečenica u upravnome govoru ponovno
znači rečenicu, a u neupravnome misao.*
Frege (1995: 178)

U ovom se radu bavim semantičkom analizom rečenica upravnog i neupravnog govora, kakvu je već zacrtao Gottlob Frege. Razmatram istinitosne uvjete takvih rečenica, njihov sadržaj te navodne međusobne veze – njihove sličnosti i razlike. Kroz tu raspravu sažimam neke važne semantičke i metafizičke pretpostavke glede upravnog i neupravnog govora koje je prihvatio znatan broj filozofa analitičke tradicije, od Fregea naovamo. S tim pretpostavkama na umu, razmatram neka objašnjenja upravnog i neupravnog govora koja pružaju hrvatski gramatički priručnici te ističem neke njihove nejasne točke.

Ključne riječi: istinitosni uvjeti, navođenje, nepravni govor, objektne rečenice, semantički sadržaj, upravni govor, značenje

1.

Upotreba neupravnog govora praktičan je način prenošenja nečije verbalizirane misli – izvještavanja *što* je tko rekao ili tvrdio, objasnio, najavio, izjavio, naložio i sl. – a da se ne preslikava *kako* je taj to točno rekao. Govornikov se izričaj slobodno parafrazira ili prevodi sve dok njegova misao ostaje netaknutom. Upravni govor, nasuprot tome, u prvi plan stavlja poštivanje toga *kako* je netko nešto rekao, koje je riječi pritom upotrijebio. Kad, primjerice, Željko kaže

(1) Kome nije prohodno, nek stoji kući,

¹ Zahvaljujem profesoricu Tafri na njezinoj podršci i dugogodišnjem interesu za moj rad (koji je započeo negodovanjem oko moje upotrebe singularnog termina “singularni termin”), kao i na njezinim terminološkim savjetima koje, pod pritiskom ustaljene filozofijske terminologije, često nisam uvažavao, premda sam vjerojatno trebao. Ujedno, a sigurno i važnije, zahvaljujem profesorici što je kao naš štrajkački suborac na Hrvatskim studijima nesebično i beskompromisno stala u obranu vidno narušenih ljudskih, socijalnih i akademskih vrijednosti, ostavljajući studentima i kolegama uz svoj izniman znanstveno-nastavni pečat i onaj ljudski.

istinita je rečenica

(2) Željko kaže: “Kome nije prohodno, nek stoji kući”,
kao i rečenica

(3) Željko kaže da ostane kod kuće onaj kome je neprohodno,
no neistinitom se čini rečenica

(4) Željko kaže: “Neka ostane kod kuće onaj kome je neprohodno”,
jer se njezin dio s navodnicima koji slijedi za dvotočkom – navod – nekako
odnosi na hrvatsku rečenicu koju Željko nije izrekao.² Lako je zamisliti
situaciju u kojoj Željko podiže i dobije tužbu protiv novina koje su istakle
kao vijest rečenicu (4) jer su ga time prikazale kao neautentičnog lokalca. U
normalnim pravnim okolnostima, međutim, takva tužba ne bi mogla proći
kada bi umjesto (4) kao novinski naslov stajalo (3).

Očita je povezanost rečenica upravnog i neupravnog govora, no smjer
je njihove međusobne pretvorbe asimetričan. Uz poznavanje nekolicine
pravila koja se tiču prilagodbe lica, vremena, zamjenica i sl. (usp. Barić
i dr. 1997: 526–529, Katičić 2002: 371–377), gotovo mehanički reče-
nice upravnog govora možemo pretvoriti u one neupravnog. Međutim,
da parafraziram Russella (1905: 487), nema povratnog puta od neuprav-
nog do upravnog govora: za svaku rečenicu neupravnog govora postoji
mnoštvo rečenica upravnog koje s njom mogu biti uparene. No, samo će
jedan navod u rečenici upravnog govora odgovarati izvornom predmetu
govornikove govorne radnje. Odnos (3) spram (2) i (4) to dobro pokazuje.
Naoko ista asimetrija postoji i u suprotnom smjeru, no ona je zanemariva
jer se varijacije u objektnim rečenicama neupravnog govora mogu tolerirati
sve dok misao koju je govornik izvorno izrazio ostaje nepromijenjena. U
nastavku ću se baviti nekim semantičkim pitanjima vezanim uz rečenice
upravnog i neupravnog govora. U drugom odjeljku izložiti ću fenomene
koji su na takav govor skrenuli zanimanje filozofa. Zatim ću u trećem
odjeljku skicirati opće semantičke pretpostavke o takvu govoru, od kojih
su neke dosad već naznačene, a koje dijeli velik broj (analitičkih) filozofa.
Konačno, u četvrtom ću i petom odjeljku iz skicirane perspektive razmotriti
objašnjenja upravnog i neupravnog govora u nekim hrvatskim gramatičkim
priručnicima.³

2 Usp. https://www.youtube.com/watch?v=n8IE_YK7Ip0&feature=youtu.be.

3 Ograničio sam se na priručnike koji su mi bili dostupni, a u kojima se autor(i) osvrću na upravni
i nepravni govor: Barić i dr. (1997), Brabec i dr. (1970), Katičić (2002), te Težak i Babić (1996),

2.

Od Fregea i Russella naovamo, analitički orijentirani filozofi posvetili su znatnu pozornost semantičkim i metafizičkim problemima koji se ili izravno tiču upravnog i neupravnog govora ili su s takvim govorom blisko povezani. Razlog je taj što, čini se, semantički istovrijedne izraze, pa čak i one sinonimne, u takvim rečenicama često ne možemo supstituirati *salva veritate* kao što to možemo u drugim rečenicama. Prema načelu deduktivnog očuvanja istinitosti, istinite premise valjanog deduktivnog zaključka moraju dovesti do njegove istinite konkluzije. Kad su, primjerice, istinite rečenice “Ako Marko vozi bicikl, vozi ga i Iva” te “Marko vozi bicikl”, tad rečenica “Iva vozi bicikl” *mora* biti istinita jer izravno slijedi iz prve dvije.⁴ Prema načelu nerazlučivosti istovjetnog, ono što je međusobno istovjetno dijeli sva svoja svojstva. Primjerice, ako je Jasmin istovjetan Mili, sve što se može prediciirati prvomu, može se prediciirati i drugomu. Uzeta zajedno, ta načela dovode nas do zaključivanja *salva veritate* supstitucijom, kad u istinitoj rečenici dva izraza međusobno supstituiramo pod uvjetom da se pojavljuju u istinitoj rečenici istovjetnosti. Primjerice, ako je istinito “Jasmin pjeva” te “Jasmin Stavros istovjetan je Dragoljubu Mili Vasiću”, *mora* biti istinito i “Milo pjeva”.⁵

Razmotrimo, međutim izvještaj

(5) Željko kaže da Jasmin odlično pjeva,

te pretpostavimo da je istinit. Prema rečenomu, slijedi i trebalo bi biti istinito

(6) Željko kaže da Milo odlično pjeva,

jer (6) nije ništa doli rezultat supstitucije imena “Jasmin” drugim imenom koje se odnosi na istu osobu. Čini se, međutim, da bi Željko uslijed svog neznanja o Milinu identitetu potpuno smisljeno i racionalno mogao potvrditi (5), a osporiti (6), tvrdeći da je potonje neistinito (dok tako ne bi mogao potvrditi istinitost (5), a ujedno je i zanijekati). U tom bi slučaju bilo istinito

(7) Željko ne kaže da Milo odlično pjeva

ili pak

kao i na dva pravopisa koji objašnjavaju funkcije navodnika: Babić–Finka–Moguš (1996) te *Hrvatski pravopis* (2013).

4 Zbog jednostavnosti ću kroz rad istinitosne vrijednosti, istinitosne uvjete i logičke relacije često pripisivati *rečenicama*, no smatram da one te karakteristike imaju u izvedenom smislu, a da ih u primarnom smislu imaju njihovi *sadržaji* – ono što se rečenicama kaže ili izražava.

5 https://hr.wikipedia.org/wiki/Jasmin_Stavros.

(8) Željko kaže da Milo odlično ne pjeva, ovisno o tome čemu bi se kod (6) točno usprotivio. No, i (7) i (8) u neskladu su s (5) jer Jasmin jest Milo. To nas navodi da posumnjamo da se riječi u objektivnim rečenicama gornjih izvještaja semantički ponašaju kao i izvan njih.⁶ Do sličnog se rezultata dolazi i kad se, umjesto u (5), supstituira u upravnu inačicu

(9) Željko kaže: “Jasmin odlično pjeva”.

Čak i kad je (9) istinito,

(10) Željko kaže: “Milo odlično pjeva”

može biti neistinito. Čini se stoga da u navode ne možemo supstituirati kao ni u objektivne rečenice.⁷ To postaje još očitije razmotri li se drugačiji primjer. Rečenica

(11) “Jasmin odlično pjeva” sadrži cvjetno ime od šest slova istinita je, dok supstitucijom imena dobivamo neistinitu rečenicu

(12) “Milo odlično pjeva” sadrži cvjetno ime od šest slova.

Navodi u (11) i (12) upotrebljavaju se kao i u (9) i u (10), pa isto vrijedi za sve te slučajeve.

Uz to što u rečenice upravnog i neupravnog govora ne možemo supstituirati istovrijedne izraze, u njih ne možemo ni kvantificirati (Quine 1980: 145–147). Prema načelu egzistencijalne generalizacije, ako nešto vrijedi za određen predmet (npr. za *Milu* da odlično pjeva), vrijedi i za neki neodređeni (npr. za *nešto* da odlično pjeva), formalno: $Fa \rightarrow \exists x Fx$. Primijeni li se, međutim, to načelo na slučajeve poput (5) i (9), dobiva se problematični rezultat. (5) postaje

(13) $\exists x$ (Željko kaže da x odlično pjeva),

što djeluje smisleno, no nejasno je u svjetlu istinitosti (5) i neistinitosti (6) koji bi to točno predmet mogao biti (*Jasmin-a-ne-Milo?*). (9) s druge strane postaje

(14) $\exists x$ (Željko kaže: “ x odlično pjeva”),

6 Za raspravu o tome vidi Lycan 2011: 28–29, 34–36, 53–54, Quine 1980: 141–143, te Schiffer 2006. Prvo sustavno objašnjenje tog fenomena dao je Frege (1995). Davidson (2000b) predlaže bitno drugačiju analizu od Fregeove.

7 To ograničenje nije univerzalno – u nekim drugim kontekstima u navode i objektivne rečenice može se supstituirati (vidi npr. Quine 1980: 141). Problem u našim slučajevima nastaje kad se navode i objektivne rečenice kombinira s određenim glagolima i zatim u njih supstituira.

što djeluje besmisleno jer u navodu varijabla “x” postaje slovo (engleske) abecede, a prestaje biti egzistencijalnim kvantifikatorom vezana varijabla, baš kao što su i imena “Jasmin” i “Milo” u (9) i (10) prestala u navodima biti referencijska sredstva te postala predmeti referencije.

Adekvatna bi semantička teorija trebala objasniti spomenute fenomene neuspjeha supstituiranja i kvantificiranja u rečenice upravnog i neupravnog govora. Od Fregea su i Russella naovamo mnogi filozofi, razvijajući različite semantičke koncepcije, to pokušali i učiniti. Pretpostavka velikog broja njih bila je da nam istraživanje takvih rečenica može dati smjernice ne samo za izgradnju adekvatne semantičke teorije već rasvijetliti i prirodu mentalnog sadržaja, intencionalnosti, istinitosti i sl. To je bilo dovoljno da dospiju u samo središte brojnih filozofskih rasprava.

Analitički orijentirani filozofi nisu, naravno, jedini koji su pokazali interes za rečenice upravnog i neupravnog govora. Izučavaju ih i jezikoslovci, pa su kao tema postale dio mnogih gramatičkih priručnika. Međutim, upravni i neupravni govor kako ga se obično shvaća i objašnjava u gramatičkim priručnicima tek se dijelom poklapa s tim kako ga shvaćaju filozofi. Razlog je, dijelom, jasan. Pri razmatranju upravnog i neupravnog govora te se dvije skupine vode drugačijim interesima te prioritet daju različitim aspektima jezika i odlikama takva govora. Gramatičara, očekivano, primarno zanimaju gramatičke odlike, pa će se i u razmatranju upravnog i neupravnog govora voditi time. Analitičar neće gramatičke odlike jezika (barem one kakve nalazimo u standardnim gramatičkim priručnicima) smatrati strogim smjericama za svoja razmatranja jezika. Gramatički priručnik opisuje površinska gramatička svojstva – analitičar će inzistirati da ona mogu, ali i ne moraju odgovarati svojstvima rečenica na razini njihova *logičkog* oblika za koji se on zanima.⁸

Pitanje je logičkog oblika složeno.⁹ On bi trebao precizno identificirati značenjski relevantne dijelove rečenice te prikazati odnose među njima, eliminirati višeznačnosti, sintaktičke neodređenosti i sl. To nam je, pretpostavit će filozof, ključno za izgradnju prihvatljive semantičke teorije. Evo primjera koji ilustrira moguću razliku u gramatičkom i logičkom obliku. Rečenica

(15) Najmanji prosti broj je paran

⁸ Čini se da je na tom tragu i ova Katičićeva (2002: 41) opaska: “Gramatičko je ustrojstvo rečenice različito od obavijesnoga i od sadržajnoga [tj. semantičkoga]. Ono nema veze s rečeničnim sadržajem, nego proizlazi iz gramatičkih svojstava oblika u kojima se riječi uvrstavaju u rečenicu.”

⁹ Za preglednu raspravu o logičkom obliku vidi Pietroski 2015, a za klasičan primjer razdvajanja logičkog i gramatičkog oblika Russell 1905.

subjektno je predikatna, sastavljena od subjekta “najmanji prosti broj” i predikata “je paran”. No, Russell je argumentirao – a znatan broj filozofa i danas načelno to prihvaća – da ispravna semantička analiza (15) toj rečenici neće pripisati subjektno-predikatnu strukturu (Lycan 2011: 29–311, Pietroski 2015: pogl. 5, Russell 1905). Na razini logičkog oblika (15) ima složenu *kvantifikacijsku* strukturu koju se može prikazati ovako (“*N*” i “*P*” predikati su “biti najmanji prosti broj” i “biti paran”): $\exists x ((Nx \wedge \forall y (Ny \rightarrow x = y)) \wedge Px)$. Prilikom pretvorbe (15) u tu logičku rečenicu, subjekta koji bi odgovarao određenom opisu kao subjektu početne rečenice nema.¹⁰

Tek kad se identificira *logički* oblik rečenice, smatra analitičar, može se reći što joj je točno značenje, koji su joj istinitosni uvjeti, u koje relacije ulazi s drugim rečenicama i sl. Filozof vođen predloženom strategijom, dakle, za bilo koju klasu rečenica ustrajati će na semantičkoj analizi koja će se dobrim dijelom svesti na pitanje identificiranja logičkog (a ne gramatičkog) oblika tih rečenica, njihovih istinitosnih uvjeta, značenjskih i referencijskih svojstava njihovih sastavnica, njihova međusobnog odnosa i sl. Gramatičar i analitičar, dakle, dijelom govore o različitim stvarima te se njihova istraživanja nerijetko i ne dotiču. Analitičaru je na prvom mjestu semantika, gramatičaru nije. No, i gramatički priručnici sadrže opaske o semantičkim značajkama riječi, onoliko koliko je potrebno za razumijevanje gramatičkih analiza i objašnjenja.¹¹ Ponekad se, međutim, može poklopiti ne samo predmet gramatičareva i analitičareva interesa već i *vrsta* objašnjenja koja daju. U tim slučajevima, mimoilaženje može prerasti u dijalog, suglasje ili spor. Mislim da je slučaj upravnog i neupravnog govora i njima srodnih kategorija (npr. subjektnih i objektnih rečenica) upravo primjer toga, barem iz analitičareve perspektive. Definicije i pojašnjenje upravnog i neupravnog govora te njihova međusobnog odnosa, kako ih tipično objašnjavaju gramatički priručnici, semantički su obojani – onako kako objašnjenja nekih drugih rečenica nisu. Razlog je, mislim, što upravni i neupravni govor nužno uključuje ne posve jasan i lako objašnjiv odnos govornikove rečenice, izvjestiteljeve rečenice te njihova sadržaja. U četvrtom i petom odjeljku osvrnut ću se na neka “gramatička” objašnjenja i pretpostavke o upravnom i neupravnom govoru. Prije toga ću u sljedećem odjeljku skicirati semantičku analizu

10 Za usporedbu, subjektno-predikatna rečenica koja i na razini logičkog oblika zadržava svoju površinsku strukturu imala bi vidno jednostavniji logički oblik: *Fa*.

11 Katičić (2002: 32), primjerice, ističe: “Semantika je u načelu različita i nezavisna od sintakse, ali je s njome u mnogo pogleda usko povezana. Valjan sintaktički opis nije moguć ako se u nj ne uključe i semantička gledišta”.

gornjih primjera koju bi, uz kakvu preinaku ili dopunu, prihvatio velik broj analitičkih filozofa, a s pretpostavkom koje ću zatim razmotriti “gramatička” objašnjenja upravnog i neupravnog govora.

3.

Gramatički će priručnik kod rečenice

(16) Željko je gladan

identificirati njezinu vrstu (jednostavna neproširena izjavna rečenica), opisati tu vrstu te identificirati i opisati njezine sastavnice i ustrojstvo. Reći će da se sastoji od subjekta (“Željko”) i kopulativnog predikata (“je gladan”). Subjekt je tu imenica, vlastito ime, u jednini i u muškom rodu. Predikat se sastoji od nenaglašenog oblika nesvršenog prezenta u jednini pomoćnog glagola “biti” te opisnog pridjeva neodređenog oblika u muškom rodu. Opisat će i objasniti kako se sve to (i zašto baš tako) stapa u (16) itd. Semantička analiza bit će, očekivano, drugačija, a dijelovi koji će pritom u (16) biti identificirani kao semantički relevantni možda se neće ni poklapati s gramatičkima – zbog prije spomenutog razlikovanja gramatičkog i logičkog oblika.¹²

Početna je pretpostavka da dotična rečenica ima semantički *sadržaj* (ili značenje) kojim su određeni istinitosni uvjeti pripisani rečenici. Taj je sadržaj ono što znamo kad razumijemo doslovno tu rečenicu, tj. kad znamo njezino doslovno značenje. Doslovno značenje više je od konvencionalnog “rječničkog” (kontekstualno neuvjetovanog) značenja, a manje od pragmatičkog koje je izrazito kontekstualno obogaćeno. Semantički je sadržaj i ono što (16) dijeli s engleskom rečenicom “Željko is hungry” ili bilo kojom drugom rečenicom koja znači *da je Željko gladan*. Taj rečenični sadržaj proizlazi (barem) iz sadržaja (tj. značenja) sastavnih dijelova te rečenice i načina na koji su ti dijelovi posloženi u dobro oblikovanu cjelinu.¹³ Promijeni li se i jedno od toga, promijenit će se i rečenični sadržaj. Primjerice, ako ime “Marko” ne referira na Željka, onda rečenica “Marko je gladan” ne može imati isti sadržaj kao (16). Dodatna je pretpostavka da je sadržaj – koji se u filozofskoj literaturi često naziva “propozicija” ili

12 Primjerice, Russell (1905: 491; vidi i Lycan 2011: 54–56) argumentirao je da su imena prikriveni određeni opisi. Kad bi bilo tako, na razini bi logičkog oblika (16) imalo istu kvantifikacijsku strukturu kao i (15).

13 U nastavku ću zbog jednostavnosti uglavnom zanemariti kontekstualna upotpunjenja semantičkog sadržaja kakva se zahtijeva, primjerice, glagolskim vremenima te drugim indeksikalnim elementima. Za kratku raspravu o tome vidi Lycan 2011: 171–177.

“propozicijski sadržaj” – ujedno i predmet mnogih mentalnih stanja (poput vjerovanja, sumnji, želja, bojazni ili nada) koja se skupno naziva “propozicijski stavovi”, a pod koje se svrstava i govorne radnje o kojima se izvješćuje neupravnim govorom.¹⁴ Kaže li (16) nešto istinito, ovisit će o tome kakav je svijet o kojem takva rečenica govori. Ako svijet sadrži stanje stvari takvo da osoba na koju referira ime “Željko” stoji u relaciji izraženoj glagolom “biti”, u trenutku izraženom glagolskim vremenom, spram svojstva *gladnosti* (što god ono metafizički bilo), a na koje se odnosi pridjev “gladan”, rečenica (16) reći će nešto istinito. Ponekad se kaže da rečenica mora ući u korespondencijsku relaciju sa stanjem stvari u svijetu, da struktura rečenice treba odgovarati strukturi stvarnosti.¹⁵ Te dvije strukture posreduje ili povezuje rečenični sadržaj.

Upotrijebimo sad uvedene pretpostavke u analizi (2) kao primjera upravnog govora. Pod kojim je uvjetima (2) istinito, tj. kakav mora biti svijet da bi (2) bilo istinito te na koji se način (2) veže za svijet? Pitanje može djelovati čudno, no zapravo je prirodno i lako odgovorivo (barem njegov prvi dio). Odgledali smo video na YouTubeu, vidjeli i čuli što je Željko rekao. Dio toga što je video prikazao opisujemo s (2). Jesmo li rekli nešto istinito? Pogodbeni je odgovor gotovo trivijalan: Rekli smo nešto istinito *samo ako* je Željko izrekao (1). Kakav, dakle, svijet mora biti da bi (2) bilo istinito? U njemu mora postojati osoba – Željko – koja vrši određenu govornu radnju koja je u vezi s ili se odnosi na (1). Drugim riječima, Željko mora stajati u određenoj govornoj relaciji spram određene rečenice. Ako je tako, (2) kaže nešto istinito. U tom slučaju, struktura stvarnosti – *Željkoovo stajanje u određenoj govornoj relaciji spram određene rečenice* – mora odgovarati strukturi (2).

Kako bih u potpunosti bio jasan što se ovdje pretpostavlja, razmotrimo dodatan slučaj. Galileo je rekao da se (Zemlja) ipak okreće, pa se rečenicu (17) Galileo je rekao: “Ipak se okreće”

14 Osjećaj da rečenice imaju sadržaj te da je on blizak sadržaju mentalnih stanja može se detektirati i u gramatičkim priručnicima. Težak i Babić (1996: 201, moj kurziv) primjerice kažu da je predmet kazivanja grčke priče “vjerovanje izraženo rečenicom”, da “čovjek svoje *misli i osjećaje* izražava rečenicama” (1996: 195, moj kurziv), te da se u neupravnom govoru objektnom rečenicom navodi tuđa *misao* (1996: 240). Katičić (2002: 366) za misli, osjećaje, duševna stanja i volju kaže da su “unutrašnje govorenje”, a Brabec i dr. da “nečije misli možemo izreći”. Za raspravu o propozicijama vidi Čuljak 2015: 7–11, Frege 1995: 173–179, te Loux 2010: 144–165.

15 Za kraću raspravu vidi Devitt i Sterelny 2002: 19–23, Loux 2010: 36–37, te Lycan 2011: 139–149.

smatra istinitom.¹⁶ No, kad bi se moglo zaviriti u prošlost i pratiti što je sve Galileo izrekao od prvog gugutanja do posljednjeg hropca, sigurno se ne bi detektiralo njegovo izricanje *hrvatske* rečenice “Ipak se okreće”. Galileo nije nikad izrekao *tu* rečenicu, već: “Eppur si muove”. Dakle, (17) je doslovno neistinito, a

(18) Galileo je rekao: “Eppur si muove”

istinito. To može zvučati čudno, no doslovna neistinitost (17) može se uskladiti s intuicijom o njezinoj istinitosti. Postoji, naime, praksa da kad upravnim govorom izvješćujemo što je netko izrekao, a taj je govorio drugim jezikom, dopušteno je njegovu izvornu rečenicu u navodu izvještaja zamijeniti rečenicom na izvjestiteljevu jeziku, tj. jeziku izvještaja, ako je ona točni prijevod izvorno upotrijebljene rečenice. Zamijenimo li, međutim, hrvatsku rečenicu u navodu prijevodom na koji drugi jezik osim govornikova, izvještaj će zvučati netočno, recimo

(19) Galileo je rekao: “And yet it moves”.

Upotreba engleske rečenice u tom hrvatskom izvještaju signalizira da je Galileo bio povezan s tom rečenicom govoreći engleski, baš kao što je talijanska rečenica signalizirala da je govorio talijanski. S obzirom da Galileo nije govorio engleski, (19) u opisanom kontekstu zvuči netočno. Galileo, naravno, nije govorio ni hrvatski, no činjenica da je cijeli izvještaj (17) na hrvatskom sugerira da, zbog spomenute prakse, on nije morao izreći baš tu rečenicu, pa izvještaj djeluje prihvatljivo. Isto bi vrijedilo i za

(20) Galileo said: “And yet it moves”.

Razlozi zbog kojih (19) djeluje netočno, dakle, isti su oni zbog kojih (17) i (20) djeluju točno, no oni nemaju relevantne veze s doslovnim značenjem, tj. sadržajem tih izvještaja. Rečenomu u prilog ide i to što sljedeći izvještaj zvuči netočno, premda proizlazi iz (17) (koji zvuči ispravno) i neosporno istinitog (18), naime

(21) Galileo je rekao: “Ipak se okreće” i “Eppur si muove”.

No, taj izvještaj signalizira da je Galileo rekao *obje* navedene rečenice, što je netočno. To potvrđuje i činjenica da, za razliku od izvještaja “Galileo je rekao: ‘Eppur si muove’ i ‘Eppur si muove’”, (21) ne krši Griceove razgovorne maksime sažetosti i relevantnosti (Lycan 2011: 196). Slučaj s

¹⁶ Primjer je Davidsonov (2000b: 123), premda ne i pretpostavljena analiza upravnog govora.

(21) također nam daje razlog da ustrajemo na tvrdnji da je (17) doslovno neistinito te zadržimo analizu koja je do toga dovela.

Između upravnih rečenica, da bi bile istinite, i stvarnosti mora postojati slaganje struktura. No, kakvu strukturu imaju rečenice poput (2), (4) ili (17)? Ako smo razmatrajući (2) u relevantnom stanju stvari u svijetu identificirali tri sastavnice koje tvore tu relacijsku strukturu – Željka/govornu radnju/rečenicu – može se očekivati da ćemo i u (2) identificirati tri sastavnice od kojih se svaka odnosi na jednu sastavnicu stanja stvari u svijetu. Nemamo mnogo izbora no reći da se u (2) ime “Željko” odnosi na govornika, glagol “kazati” na govornu radnju, a navod ““Kome nije ...”” na rečenicu (1). Pritom pretpostavljamo da se svaki od ta tri dijela rečenice odnosi na stvari u svijetu što stoje u određenoj međusobnoj relaciji te da upravo zato rečenica (2), tako strukturirana, korespondira sa svijetom. Odnose li se uistinu glagol i navod na što, i ako da, na što i na koji način, složeno je pitanje. Odgovoriti na njega značilo bi barem identificirati i objasniti na što bi se mogli odnositi, a zatim objasniti na koji bi se način te stvari mogle vezati za glagole i navode. Alternativno, moglo bi se zanijekati da se glagoli i navodi odnose na bilo što te im pripisati drugačiju semantičku funkciju. U nastavku ću pretpostaviti prvo.¹⁷

Analiza rečenica neupravnog govora neće se značajno razlikovati od one upravnoga. Njome će se identificirati relacijska struktura u rečenicama poput (3), ista ona kakva je bila identificirana kod rečenica upravnog govora. To i ne iznenađuje. *Svim* tim rečenicama glavni je glagol prijelazan, a isti je i subjekt, pa bi bilo čudno da one zahtijevaju, na *ovoj* razini, drugačije semantičke analize. Jedina razlika između rečenica upravnog govora i rečenica neupravnog govora može se očekivati u pogledu njihova gramatičkog objekta – u pogledu njegove semantičke analize, kao i toga na što se i kako točno taj objekt odnosi. U upravnom govoru objekt je bio navod rečenice, a ne sama rečenica; analizirali smo ga kao svojevrsno ime navedene rečenice. U nepravnom govoru objekt jest rečenica – obično *objektna* rečenica (rjeđe

¹⁷ Za daljnju raspravu o semantici navođenja, različitim teorijama navođenja, kao i predmetima navođenja vidi Cappelen i Lepore 2007. te Wetzel 2009. Za detaljan prikaz nekih metafizičkih gledišta o stvarima na koje se odnose glagoli i, općenito, predikati, vidi Loux 2010: pogl. 1 i 2. Pobornik eliminativizma u filozofiji uma tvrdit će da ne postoji nešto u svijetu na što bi se odnosile riječi pučke psihologije među koje sigurno spadaju i glagoli govorenja kad se pojavljuju u nepravnom govoru, pa rečenice koje ih sadrže ne bi mogle biti istinite (vidi Pećnjak i Janović 2016: pogl. 6)

subjektna; semantičke razlike među njima nema). No, kako ona funkcionira i na što se odnosi?

Mnogi analitički filozofi prihvatili su Fregeovu (1995) pretpostavku da objektna rečenica semantički funkcioniraju kao imena sadržaja rečenica od kojih su načinjene. Primjerice, ako rečenica “Jasmin odlično pjeva” ima (ili izražava) sadržaj *S*, a tu rečenicu pretvorimo u objektnu uparivanjem s veznikom “da”, ta će objektna rečenica u (5) referirati na *S*, dakle, upravo na ono što Željko kaže.¹⁸ Takvo shvaćanje objektnih rečenica podržano je i ishodišnom strukturom rečenica neupravnog govora.¹⁹ Primjerice, u (5) ishodišni je govorni izvještaj “Željko kaže to” u kojem za objekt glagol “kazati” ima pokaznu zamjenicu “to” koja sadržaj može imati, tj. na njega se odnositi, samo u kontekstu upotrebe rečenice “Željko kaže to”. Recimo, ako na TV-u Fani čuje tvrdnju da Jasmin odlično pjeva, ona može reći: “E to i moj Željko kaže”. Želimo li eliminirati takvu kontekstualnu ovisnost govornog izvještaja, sadržaj zamjenice trebamo eksplicirati, reći *što se to kaže*. To možemo učiniti uparivanjem govornog izvještaja s rečenicom “Jasmin odlično pjeva”. Ona ima sadržaj, a “to” se u govornom izvještaju odnosi na njega, što je vidljivo kad se dvije rečenice stopi u zavisno složenu “Željko kaže to da Jasmin odlično pjeva”. Kad se iz nje ukloni zamjenica, veznik “da” preuzima njezinu funkciju. Pokazna zamjenica ima referencijsku funkciju, pa onda preko veznika “da” tu funkciju preuzima i objektna rečenica “da Jasmin odlično pjeva”. Objektna rečenica, dakle, ima referencijsku funkciju kao i ime, pa ako ona baš i nije ime, semantički mu je svakako nalik (kao i pokazna zamjenica).²⁰

Dosad rečeno možemo sažeti: (i) Rečenice upravnog i neupravnog govora, logički gledano, imaju relacijsku strukturu koja odgovara relacijskoj strukturi stvarnosti. (ii) Za istinitost upravne rečenice, govornik (na kojeg se odnosi rečenični subjekt) mora stajati u određenoj relaciji (na koju se

18 Za neke odmake od takve analize vidi Davidson 2000b, Loux 2010: pogl. 4, te Schiffer 2006: pogl. 13.4. Shvaćanje uloge izričnih rečenica u zavisno složenima (kakve su i one neupravnog govora) u Barić i dr. (1997: 515–516) te Katičić (2002: 325–326) podržava Davidsonovu semantičku analizu. Dvojbeno je kakav je sadržaj u metafizičkom pogledu, no za potrebe ovog rada ne treba ulaziti u to. Schiffer (2006) nudi dobar pregled dvaju danas dominantnih shvaćanja sadržaja, tj. propozicija u filozofiji. Vidi i Loux 2010: pogl. 4. Frege 1995. klasičan je izraz jednog od tih shvaćanja.

19 O ishodišnim rečenicama neupravnog govora vidi Barić i dr. 1997: 469–470, te Katičić 2002: 325–327.

20 Pretpostavljam da bi se analogni argument mogao ponuditi i za shvaćanje navoda kao svojevrstnih imena kakvo sam ranije pretpostavio, s tom razlikom da sadržaj zamjenice “to” u “Željko kaže to” ne bi bio sadržaj rečenice “Jasmin odlično pjeva”, već ta rečenica sama.

odnosi glavni glagol) spram rečenice (na koju se odnosi rečenični objekt – navod). (iii) Za istinitost neupravne rečenice, govornik (na kojeg se odnosi rečenični subjekt) mora stajati u određenoj relaciji (na koju se odnosi glavni glagol) spram sadržaja (na koju se odnosi objektna rečenica). Tim točkama treba pridodati i ove: (iv) Kategorijska je pogreška poistovjetiti *rečenice* s njihovim *sadržajima*, kao što je, recimo, kategorijska pogreška poistovjetiti predmet s njegovim imenom ili pak kvalitetu stvari s pridjevom. (v) U upravnom govoru navod rečenice ne odnosi se primarno na njezin sadržaj, već na samu rečenicu, dok se u nepravnom govoru objektna rečenica ne odnosi na rečenicu koja, primjerice, slijedi za veznikom “da”, ili koju drugu rečenicu, već na njezin sadržaj. Dakle, kao što navodnici rečenicu pretvaraju u svojevrsno ime te rečenice, tako, primjerice, veznik “da” pretvara (izjavnu) rečenicu u ime njezina sadržaja. (vi) Čak i kad se na njih odnosi isti glagol, relacija govornika spram rečenice ne može biti ista ona koju govornik ima spram njezina sadržaja. Naime, kao što rečenica nije istovjetna svom sadržaju, tako ni izricanje rečenice ne može biti istovjetno izricanju njezina sadržaja. Iz toga proizlazi da su glagoli govorenja *polisemični*, a njihovo točno značenje određeno vrstom objekta koji ih nadopunjuje, time je li im objekt navod ili pak objektna rečenica.²¹ S tim točkama na umu, možemo razmotriti objašnjenja upravnog i nepravnog govora iz nekih hrvatskih gramatičkih priručnika.

4.

Katičić (2002: 366) daje ovo objašnjenje upravnog i nepravnog govora (ono u Barić i dr. 1997: 525 s njim se poklapa):

Kada se izriče sadržaj tuđega govora, može se to učiniti na dva načina. Jedan je da se tuđe riječi navedu upravo onako kako su izgovorene. Tako izrečen tuđi govor zove se *upravni govor* [...]. Drugi je način da se sadržaj tuđih riječi, bez obzira na to kako su one upravo izrečene, oblikuje u ishodišnoj rečenici i da se ta rečenica onda [...] uvrsti u glavnu u kojoj se kazuje čijih se riječi sadržaj navodi u zavisnoj rečenici. Tako izrečen tuđi govor zove se *nepravni govor* [...].

Poprati li se taj odlomak primjerima kao što su (2) i (9) ili (3) i (5), stvar djeluje jasno – znamo što su upravni i nepravni govor i koji su mu tipični primjeri, znamo ga prepoznati kad na njega naiđemo ili se njime poslužiti.

21 Tafra (1995: 32–41) donosi vrlo korisnu raspravu o pojmu polisemije.

No, kad se taj odlomak pomnije promotri, zajedno s nekim primjerima koji za njim slijede (Katičić 2002: 368–378; vidi i Barić i dr. 1997: 526–529 te Težak i Babić 1997: 239–240), to i nije tako, posebno ako ga se promatra iz ranije prikazane semantičke perspektive. Nije, naime, potpuno jasno što i kako to upravni i neupravni govor rade, a ni za što se točno kaže da je upravni, tj. neupravni govor. Ta potonja dvojba sadrži u sebi zapravo dvije: Jesu li upravni i neupravni govor samo dio izvještaja kakvi su (5) ili (9) ili se pod upravnim i neupravnim govorom misli na cijele te izvještaje? U kojim sve izvještajima možemo prepoznati upravni i neupravni govor? Ta dva pitanja kratko ću dotaknuti u zaključnom odjeljku.

Iz citiranog se odlomka uz ostalo mogu izvesti ove postavke:

- (a) Upravnim i neupravnim govorom izriče se sadržaj tuđega govora (tj. tuđih riječi).²²
- (b) U upravnom se govoru navode tuđe riječi, a u neupravnom sadržaj tuđih riječi.
- (c) Upravnim i neupravnim govorom izriče se sadržaj tuđega govora, a navodom (koji je izjednačen s upravnim govorom) i objektnom rečenicom (koja je izjednačena s neupravnim govorom) izriče se tuđi govor.
- (d) U upravnom i neupravnom govoru izriče se tuđi govor.

S pretpostavkom da se “sadržaj” ovdje koristi kao i u ranijim odjeljcima – dakle, kao doslovno značenje govornikovih riječi, ono što se rečenicom kaže – što bi u (a) bilo *izricanje sadržaja*? Nedvojbeno, nekakvo *upućivanje* na njega. *Izricanje* ovdje ne može biti isto ono što se radi kad upotrebljavajući neku rečenicu, primjerice (16), govornik *kaže* da je Željko gladan. U potonjem se slučaju (16) upotrebljava na drugačiji način nego u rečenicama upravnog i neupravnog govora. (16), možemo reći, ima ili izražava nekakav sadržaj kad je netko govoreći upotrebljava, a upravni i neupravni govor dva su načina upućivanja na takav sadržaj. No, rade li upravni i neupravni govor to *u istom smislu*, i rade li oni to *uopće*? Iz ranije semantičke analize slijedi da ne rade. Štoviše, slijedi da navod upravnog govora, izjednači li se izricanje s upućivanjem, uopće ne izriče *sadržaj*, već *rečenicu* koja onda ima neki sadržaj. Kod neupravnog govora, objektna rečenica izravno upućuje na sadržaj, a tek posredno možemo je povezati, i to ne uvijek pouzdano, s izvorno izrečenom rečenicom. Dakle, ako razmotrimo rečenicu (2), ona doslovno ništa ne kaže o sadržaju toga što se navodi, već samo o tome što

22 Sličnu karakterizaciju upravnog govora daju Brabec i dr. (1970: 192) kad kažu da upravnim govorom “nečije misli možemo izreći upravo onako kako su rečene ili napisane”.

se navodi – rečenici – pa sadržaj navedenog ne utječe na istinitosne uvjete (2). S rečenicom (3) stvar je drugačija. Ona nam kaže nešto o sadržaju govornikove rečenice, ali ne identificira *tu* rečenicu jer objektna rečenica koja se u (3) pojavljuje može imati gotovo nikakve posebne veze, osim one sadržajne, s izvornom govornikovom rečenicom.

Za upravni govor to potvrđuje slučaj kad imamo jednu rečenicu s različitim sadržajima, kao i slučaj kad imamo više rečenica s istim sadržajem. Evo primjera za prvi slučaj.²³ Kad Marko kaže: “Ja sam gladan” i Željko kaže: “Ja sam gladan”, njihove izgovorene rečenice, zbog osobne zamjenice “ja”, imaju nedvojbeno drugačije sadržaje (jer Željko nije istovjetan Marku). No, unatoč različitim sadržajima, možemo istinito izvijestiti

(22) Marko i Željko kažu: “Ja sam gladan”.

Kad bi (22) doslovno govorilo što o sadržaju navedenoga, bilo bi neistinito. O sadržaju navedenog u (22) možemo samo naknadno dokučivati. Suprotno tomu, njezina neupravna inačica, da bi bila istinita, trebala bi glasiti

(23) Marko i Željko kažu da su gladni,

jer se (23) tiče sadržaja njihova kazivanja. Grupiranje subjekata kombinirano s jedninom glavnog i pomoćnog glagola u rečenici neupravnog govora rezultiralo bi negramatičnom, besmislenom konstrukcijom. Primjer za drugi slučaj, više rečenica s istim sadržajem, dan je s ranijim izvještajem (21) koji i nema odgovarajuću neupravnu inačicu kojom bi se fokus skrenuo s rečenica na njihov sadržaj jer rečenice su dvije, a sadržaj jedan.

Da je za analizu upravnog govora sadržaj navedenog nebitan sugerira i to što u gramatičkim i pravopisnim priručnicima koji *zasebno* uvode upravni, a zasebno neupravni govor ili pak obrađuju navođenje općenito (npr. Babić i dr. 1996: 113–114, Jozić 2013, Težak i Babić 1997: 239–240), kod objašnjenja upravnog govora ili pak navoda i navođenja *nema* spomena sadržaja (ili smisla) rečenica. Kod objašnjenja neupravnog govora, pozivanje na sadržaj ili smisao rečenog dolazi u prvi plan. Moglo bi se stoga zaključiti da pomutnja nastaje metodološkom pogreškom istodobnog uvođenja i objašnjenja upravnog i neupravnog govora, kao u Barić i dr. (1997: 525) te Katičić (2002: 366). Razlike su među upravnim i neupravnim govorom znatne da bi se sve zajedno opisalo istim semantičkim relacijama, kakva je npr. *izricanje sadržaja*. Zastupanjem, dakle, (*a*), radi se pogreška slična

²³ Umjesto oslanjanja na indeksikale, sličnu bi se poantu moglo učiniti i koristeći putnamovski scenarij sa Zemljom i Zemljom Blizankom; vidi Devitt i Sterelny 2002: pogl. 3.5 i 5.1, Loux 2010: pogl. 4, Lycan 2011: 82–84.

onoj koju bi počinila osoba koja bi tvrdila da na dva načina možemo reći da se Jasmin zove i “Milo”, naime i rečenicom

(24) Jasmin je istovjetan Mili

i rečenicom

(25) Jasmin se zove “Milo”.

U nekom smislu, kao kompetentni govornici hrvatskoga, i iz (24) i iz (25) možemo dokučiti da se Jasmin zove “Milo”, ali na drugačije načine. U slučaju (24), to ne iščitavamo iz njezina sadržaja – onog što ta rečenica doslovno kaže – već usmjeravanjem na samu rečenicu kojom izražavamo određen sadržaj o istovjetnosti osobe te na funkcioniranje njezinih sastavnica. U slučaju (25), to proizlazi iz njezina samog sadržaja – onog što ona doslovno kaže. Kako to filozofi ponekad kažu, (24) istinito je čak i u onim mogućim svjetovima u kojima se Jasmin ne zove “Milo”, pa čak ni “Jasmin”, no (25) nije. Zastupanje (*a*), dakle, svojevrsno je zanemarivanje razlike između tzv. *upotrebe* i *spominjanja* riječi (vidi Devitt i Sterelny 2002: pogl. 2.7).

Naravno, neki glagoli govorenja nose konotacije o *sadržaju* govornikovih riječi, pa onda i u rečenice upravnog govora, poput

(26) Marko je govornario/lupetao/podjebavao: “Jasmin odlično pjeva”,

donose takve konotacije (primjeri su iz Katičić 2002: 330–331). Time mogu ostaviti dojam da se takvim izvještajem, za razliku od (2) ili (9), uz rečenicu u navodu govori i o njezinu sadržaju. Drugi pak glagoli govorenja nose konotacije o *rečenici* kojom je govornik izvorno izrazio sadržaj, pa onda i u rečenice neupravnog govora, poput

(27) Marko je povikao/zaplakao/napisao da Jasmin odlično pjeva,

donose takve konotacije (primjeri su iz Katičić 2002: 331). Pritom mogu ostaviti dojam da se takvim izvještajem, za razliku od (3) ili (5), uz sadržaj govornikove rečenice govori i o njoj samoj. To, međutim, još uvijek ne znači da takvi izvještaji zahtijevaju drugačiju semantičku analizu u pogledu svojih *objekata* od one predložene za (2) ili (3). Objekt u (26) još uvijek je navod koji se odnosi na rečenicu, a u (27) objektna rečenica koja se odnosi na sadržaj. Konotacije pojedinih glagola govorenja to ne mijenjaju.

Problem je s (*b*) što se glagol “navoditi” u citiranom odlomku koristi u dva smisla. Navođenje *sadržaja* i navođenje *riječi* ne može biti ista relacija. Kako se “navođenje” u ovom kontekstu u drugim priručnicima koristi za stavljanje riječi u navod, pitanje je o kakvu se navođenju, tj. o kakvoj je

relaciji između neupravnog govora i sadržaja u drugom slučaju riječ. Ranije sam sugerirao da i navod i objektna rečenica u skiciranoj semantičkoj analizi funkcioniraju kao svojevrsna imena rečenica, tj. sadržaja, pa ako želimo identificirati zajedničko dvama tipovima navođenja, to bi mogla biti nekakva referencijska relacija. Moglo bi se tako, slijedeći Fregea (1995: 178), reći: U upravnom se govoru referira na tuđe riječi, a u neupravnom na njihov sadržaj. Pitanje je, naravno, kako navod i objektna rečenica to točno rade. Dodatan je problem s (b), a onda i s (a), u tome što nije jasno u kakvu su odnosu *izricanje* sadržaja o kojem se govori u (a) i *navođenje* riječi i sadržaja o kojima se govori u (b). Jesu li to iste ili različite relacije?

Slična dvojba iskrsava i uz točku (c). Čini se da se njome upravnom i neupravnom govoru pripisuje činjenje dviju različitih stvari koje se obje naziva “izricanjem”. Kaže se da upravni i nepravni govor izriču *sadržaj* tuđih riječi, ali i da izriču *tuđe riječi* same. No očito je da mogu činiti najviše jedno od toga (premda ne nužno isto). Fregeovski je odgovor koji sam u ranijim odjeljcima sugerirao, a ponovio uz točke (a) i (b), da se upravnim govorom izriče, tj. upućuje na govornikove riječi (govor), a u neupravnom na sadržaj govornikovih riječi. Bilo kakva drugačija karakterizacija mislim da bi bila vrlo problematična. Što upravni i nepravni govor čine povrh toga, zanimljivo je pitanje, no nema značajne veze s njihovim doslovnim značenjem i sa semantičkom analizom. Isto vrijedi i za točku (d). Ustrajati na (c) i (d) bilo bi isto što i tvrditi da npr. rečenica (16), uz to što kaže *da je Željko gladan*, kaže i *da se Željko zove “Željko”*. Potonje možemo iščitati iz (16), no to nije dio njezina sadržaja, kao što to nisu ni implikacije onog što (16) kaže (npr. *da Željko nije sit*).

5.

Uz četiri je razmotrene točke u citiranom odlomku (a i drugdje) sugerirano da je upravni govor isto što i navod tuđega govora, a nepravni govor isto što i “navod” sadržaja tuđeg govora, dakle, objektna rečenica.²⁴ Po tome, upravni i nepravni govor mogli bi se definirati kao dvije moguće objektivne

24 Tako Katičić (2002: 367) kaže da se upravni govor “obično označuje navodnicima” kojima se “navedene riječi izdvajaju od ostaloga teksta” te razlikuje rečenicu “što uvodi nepravni govor” (2002: 368), a kaže i da “nepravni govor navodi se izričnim, zavisno upitnim i zavisno poticajnim rečenicama” (2002: 370; isto Barić i dr. 1997: 526). Takvo shvaćanje upravnog i neupravnog govora može se naći i drugdje, pa tako Težak i Babić (1997: 239) upravni govor definiraju kao “doslovno navođenje tuđih rečenica”, a Babić i dr. (1996: 114) kažu “navodnicima se označuje upravni govor”.

nadopune glagola govorenja – prvo je navod, a drugo objektna rečenica.²⁵ Čini mi se, međutim, da je takvo shvaćanje upravnog i neupravnog govora preusko. Naime, i navod i objektna rečenica mogu se javiti u kontekstima koji nemaju posebne veze s upravnim i neupravnim govorom, npr.: “‘Snijeg je bijel’ dobro je oblikovana rečenica”, “‘Pas’ je imenica”, odnosno, “Istinито je da je snijeg bijel”, “Iz toga slijedi da je snijeg bijel”. Dakle, je li nešto upravni, odnosno neupravni govor ovisi o *kontekstu*. Primjerice, ako u rečenici “Željko kaže to” pokaznu zamjenicu “to”, koja ima funkciju referiranja na predmet Željkove radnje na koju se odnosi glagol “kazati”, zamijenimo navodom, možemo dobiti (2) ili (9), no onda je prirodno upravo te izvještaje, a ne samo navode u njima nazvati upravnim govorom. Isto vrijedi i za (3) ili (5) koje možemo dobiti ako zamjenicu zamijenimo objektnom rečenicom. Po tome, identificiranje govorne radnje glagolom jednako je bitno za definiranje upravnog i neupravnog govora kao i navod, tj. objektna rečenica, pa stoga takav govor ne može biti poistovjećen samo sa specifičnim objektima takvih glagola.²⁶

U drugom bi se smislu shvaćanje upravnog i neupravnog govora u nekim gramatičkim priručnicima moglo činiti preopširnim – da se pod taj govor uključuju i slučajevi koji tamo ne spadaju. Primjerice, Barić i dr. (1997: 527) daju primjer sa *znanjem*: “Ja dobro znam da sam čuo zazivanje” / “[G dobro zna:] ‘Čuo sam zazivanje’”. Katičić (2002: 374) sa *zamišljanjem*: “Zamišlja da oni njega vode” / “[On zamišlja:] ‘Oni mene vode’”. Težak i Babić (1996: 239–240) daju primjer sa *pomišljanjem*: “Željko pomisli da je dobro što ...” / “Željko pomisli: ‘Dobro je što ...’”²⁷ Hoćemo li i te slučajeve svrstati pod upravni, tj. neupravni govor ovisi o kriterijima kojima ćemo se voditi. Držimo li se gramatičkih kriterija, to se čini kao opravdan korak. Iz skicirane semantičke perspektive, međutim, mislim da je korak prijeporan te da se

25 Ne spominjem ih zbog jednostavnosti, no tu bi spadali i primjeri neupravnog govora u kojima nema subjekta pa spomenute objektnе rečenice postaju subjektivne, primjerice, “Tvrđi se da je snijeg bijel.”

26 Moguće je da spomenuti autori ne žele *izjednačiti* upravni i neupravni govor s objektima glagola govorenja, već samo naglasiti da su ti objekti, kako filozofi znaju reći, *ono navlastito* upravnog i neupravnog govora. Težak i Babić (1997: 239, moj kurziv) tako, uz definiciju upravnog govora kao doslovnog navođenja tuđih riječi kažu: “U *upravnom govoru* uz rečenice koje su preuzete od drugoga nalaze se i rečenice koje objašnjavaju podrijetlo preuzetih rečenica.” Ako je tako, trebalo bi se preciznije izraziti.

27 Uz tri spomenuta, u Barić i dr. (1997: 526–529) te Katičić (2002: 368–378) mogu se naći i primjeri sa sjećanjem, pamćenjem, sumnjanjem, mišljenjem, gledanjem, viđenjem, željom, vjerovanjem, bivanjem u strahu, bivanjem načisto, dopuštanjem, primjećivanjem, odlučivanjem te razabiranjem.

može ponuditi niz argumenata koji to potvrđuju, posebno kad se usmjerimo na odnos *takvih* slučajeva neupravnog “govora” i njihovih upravnih inačica te na pitanje interpretacije tih inačica. Također, odluka može ovisiti i o tome shvaćaju li se upravni i nepravni govor kao dva *načina* izvještavanja ili ih se identificira po tome *o čemu* se izvještava (ili pak oboje). Vezano uz to, nije potpuno jasno odnosi li se “govor” tu na radnje onog *o kome* se izvješćuje ili na specifičnu radnju onog *tko* izvješćuje (ili pak oboje).

Nepoznanica, iz moje perspektive, ima još, a o njima će ovisiti kako ćemo u konačnici precizno definirati upravni i nepravni govor te što ćemo sve pod njega podvesti. Što se pak tiče spomenutih prijepornih primjera, i kod autora koji prihvaćaju takvo široko shvaćanje upravnog i neupravnog govora može se uočiti svojevrsna nelagoda oko tog pitanja. Tako Barić i dr. (1997: 518–521) te Katičić (2002: 333, 341, 344) izrične rečenice kakve se pojavljuju uz glagole mišljenja, osjećanja ili htijenja nazivaju izričnima “u prenesenom smislu”. Uz to, Katičić napominje (2002: 366): “Upravni i nepravni govor ne mora uvijek navoditi pravo govorenje [...]. Njima se može navoditi i unutarnje govorenje: misao, osjećaj, duševno stanje, volja. Sve to, ako i nisu prave riječi, navode se kakve bi bile da se izriču”. To zahtijeva dodatno objašnjenje i opravdanje te potiče daljnja pitanja. Prostor mi, nažalost, ne dopušta ovdje detaljnije ući u to.²⁸

Literatura

- Babić, Stjepan, Božidar Finka, Milan Moguš. ⁴1996. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika. ²1997. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Brabec, Ivan, Mate Hraste, Sreten Živković. ⁹1970. *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Cappelen, Herman, Ernie Lepore. 2007. *Language Turned on Itself: The Semantics and Pragmatics of Metalinguistic Discourse*. Oxford, New York: Oxford University Press.

²⁸ Petra Košutar svojim je pojašnjenjima i pribavljanjem literature pomogla pri izradi ovog rada, pa joj zahvaljujem na tome, kao i na strpljivom čekanju završne verzije i kad su svi rokovi bili prekoračeni.

- Čuljak, Zvonimir. 2015. *Znanje i epistemičko opravdanje: Uvod u epistemologiju*. Zagreb: IBIS grafika.
- Davidson, Donald. 2000a. Citiranje. *Istraživanja o istini i interpretaciji*. Zagreb: Demetra.
- Davidson, Donald. 2000b. Reći da ... *Istraživanja o istini i interpretaciji*. Zagreb: Demetra.
- Devitt, Michael, Kim Sterelny. 2002. *Jezik i stvarnost: Uvod u filozofiju jezika*. Zagreb: KruZak.
- Frege, Gottlob. 1995. O smislu i značenju. *Osnove aritmetike i drugi spisi*. Zagreb: KruZak.
- Hrvatski pravopis*. 2013. Željko Jozić, gl. ur. Dostupno na mrežnoj stranici: <http://pravopis.hr/>.
- Katičić, Radoslav. 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU, Nakladni zavod Globus.
- Loux, Michael J. 2010. *Metafizika: Suvremen uvod*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji.
- Lycan, William G. 2011. *Filozofija jezika: Suvremen uvod*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji.
- Pečnjak, Davor, Tomislav Janović. 2016. *Prema dualizmu: Ogledi iz filozofije uma*. Zagreb: IBIS grafika.
- Pietroski, Paul. 2015. Logical Form. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2016 Edition), Edward N. Zalta, ur. URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/logical-form/>>.
- Quine, Willard V. O. 1980. Reference and Modality. *From a Logical Point of View: Nine Logico-Philosophical Essays*. Cambridge, MA, London: Harvard University Press.
- Russell, Bertrand. 1905. On Denoting. *Mind* 14 (56): 479–493.
- Schiffer, Stephen. 2006. Propositional Content. *The Oxford Handbook of Philosophy of Language*. Ernest Lepore, Barry C. Smith, ur. Oxford, New York: Clarendon Press.
- Tafra, Branka. 1995. Razgraničavanje homonimije i polisemije (leksikološki i leksikografski problem). *Jezikoslovna razdvojba*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Težak, Stjepko, Stjepan Babić. 1996. *Gramatika hrvatskoga jezika: Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Wetzel, Linda. 2009. *Types and Tokens: On Abstract Objects*. Cambridge: MIT Press.

Summary

SPEECH BETWEEN THE SENTENCE AND THE CONTENT: REMARKS ON THE SEMANTICS OF THE (IN)DIRECT

In this paper, I discuss the semantic analysis of sentences of direct and indirect speech, as already outlined by Gottlob Frege. I consider the truth conditions of such sentences, their content, and apparent relations – their similarities and differences. Throughout the discussion, I summarise some important semantic and metaphysical assumptions concerning direct and indirect speech, widely accepted in the analytical philosophical traditions from Frege onwards. With these assumptions in mind, I consider some explanations of direct and indirect speech offered in Croatian grammar books, and highlight some of their unclear points.

Keywords: direct speech, indirect speech, meaning, quotation, semantic content, “that”-clauses, truth conditions